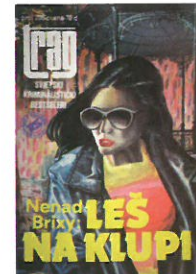

Krešimir Nemeč

Od feljtonskih romana i „sveščića” do knjiga uz novine

Da pričanje priča može čovjeku spasiti život, dobro je poznato. Dovoljno se podsjetiti priče o indijskom kralju Šahrijaru i Šeherezadi iz *Tisuću i jedne noći*. Kralj Šahrijar, razočaran nevjerom svoje prve žene, svaki je dan ubijao djevojku kojom se oženio. Jedino se mudra vezirova kći Šeherezada dosjetila što će je spasiti: pripovijedala mu je zanimljive priče i onda ih pred jutro naglo prekidala, dakako uz obećanje da će ih nastaviti pričati sljedeće noći. Tako je odgađala svoju smrt. Nakon tisuću i jedne noći stekla je kraljevo povjerenje i ljubav pa ju je on na kraju oženio i učinio kraljicom. Šeherezada nije bila teoretičarka književnosti, ali je očito bila vrstan praktičar naracije. Dobro je poznavala čari *beskonačne priče* i njezine zakone koje su usvojili svi kasniji autori romana u nastavcima, stripova, filmskih i televizijskih serija: radnju treba prekinuti u najnapetijem trenutku, a rješenje zapleta odgoditi za sljedeći nastavak priče. Bit je u stalnom odlaganju razrješenja i održavanju napetosti, dakle slušateljeve/čitateljeve/gledateljeve pozornosti. Budući da je temeljni element zapleta avantura, odmah je jasno da će takvu pripovjedačku logiku iskoristiti romansa i njezini noviji derivati: avanturistički, povijesni i ljubavni romani, a kasnije stripovi, filmovi, televizijske serije, među njima osobito *sapunice*.

No vratimo se književnosti. Kao što je primijetio Northrop Frye, „nijedna se knjiga ne može mjeriti s kontinuitetom novina, pa čim romansa postigne književni oblik, sklona je da se ograniči na slijed manjih pustolovina koje vode prema glavnoj ili vrhunskoj pustolovini, obično najavljivanoj od samog početka, čiji kraj zaokružuje priču”. Zato su se s usponom novinstva otvorile i nove mogućnosti u eksploataciji Šeherezadina narativnog modela. U novinama i književnim časopisima bilo je nemoguće u jednom broju objaviti čitav roman pa se tekst prije objave morao podijeliti u više *porcija*. Roman u nastavcima proizvod je dnevnoga tiska namijenjen masovnoj konzumaciji. Prvi roman koji je bio objavljen u serijaliziranu obliku u novinama bio je slavni Defoeov *Robinson Crusoe*. Prva polovica 18. stoljeća i inače je vrijeme kada dolazi do krupnih promjena u čitateljskoj strukturi. Obvezatno školovanje i porast pismenosti imali su za posljedicu širenje recepcijskoga obzora, demokratizaciju tržišta i ubrzan rast svih vrsta jezične komunikacije. Od tada možemo pratiti i proces diferencijacije čitateljskih interesa. Nekad homogena publika koju je činio tanak, elitni sloj intelektualaca i obrazovanog stanovništva, počinje se raslojavati s obzirom na interese, ukuse, estetske zahtjeve i po-

trebe. Rezultat je bujanje popularnog štiva koje u smislu recepcije nije iziskivalo osobitu naobrazbu. To su odmah iskoristile novine i izmislile popularni roman u nastavcima. Uspjeh feljtonskih romana bio je golem: čitatelji ih gutaju, naklade novina vrtoglavo rastu. Umjetnik postaje ovisan ne samo o ukusima publike nego i o izdavačima, agentima i urednicima. A oni izmišljaju uvijek nove oblike širenja zabave. Tako ubrzo počinje i praksa tiskanja romana u obliku tzv. sveščića, jeftinih izdanja koja izlaze periodično, najčešće nekoliko puta tjedno. Romani u nastavcima izlaze u obliku knjige najčešće tek nakon uspjeha u novinama ili sveščićima. Tko su konzumenti popularnih romana? To je u prvom redu građanstvo i malograđanstvo, a unutar tih slojeva posebnu ulogu imaju žene. Budući da se u to vrijeme još nisu mogle angažirati u politici, trgovini ili administraciji, žene su svoje slobodno vrijeme koristile uglavnom za čitanje. Nije stoga nimalo čudno što su pisci popularnih romana (ili romansi) u nastavcima upravo u ženama gledali svoju ciljanu publiku i njima prilagođivali teme, fabularne konstrukcije i pripovjedačke strategije.

Pogledajmo sada kako stoje stvari u hrvatskoj književnosti. Hrvatska je sve do sredine 19. stoljeća zaostala agrarna zemlja u kojoj se još uvijek održala feudalna društvena struktura. Budući da je industrija bila slabo razvijena, građanstva je bilo vrlo malo. Mnogi su hrvatski gradovi još sredinom 19. stoljeća bili gotovo potpuno germanizirani. Tako npr. u Zagrebu građanstvo i birokracija kupuje njemačke knjige i časopise i odlazi u kazalište s njemačkim predstavama. Pred hrvatskim piscima stajala je zadaća da prvo stvore hrvatsku pripovjednu prozu koja bi istisnula njemačku knjigu, uglavnom trivijalnu. U tome su ključnu ulogu odigrale upravo novine i časopisi koji su počeli objavljivati nove i feljtonske romane, ali sada i sve više hrvatskih autora. Zanimljivo je spomenuti da je prvi

hrvatski roman u nastavcima napisala žena Dragojla Jarnević. Do pravog širenja hrvatskoga recepcijskog obzora, a time i fragmentiranja društvene cjeline, dolazi tek na samom kraju 19. stoljeća. Procvat popularnog romana zapravo znači da je dio pisaca svjesno odlučio svoje tekstove prilagoditi horizontu očekivanja širih, u estetskom smislu manje zahtjevnih čitateljskih slojeva. Ključnu ulogu u proizvodnji i afirmaciji hrvatskoga popularnog romana odigrala je Marija Jurić Zagorka, prva profesionalna novinarka i najčitanija hrvatska spisateljica. Danas njezinu važnost i ulogu možemo priznati bez zadržke i akademskih rezervi. Dugo sustavno preučavana i osporavana, proglašavana autoricom šunda, Zagorka je danas nezaobilazno ime ne samo kad se govori o procesu širenja hrvatskoga čitateljskog kruga, nego i o razvijanju jednoga tipa proznog pisma bez kojega bi hrvatska književnost bila bitno osiromašena. Radnja njezina romana *Grička vještica* smještena je u burno 18. stoljeće. Uz osnovnu povijesnu priču, začinjenu ljubavnim zapletima i intrigama, Zagorka daje i široku panoramu hrvatskoga društva i njegove klasne raslojenosti, dok ideološka previranja i borbe na dvoru znalački povezuje sa suvremenim stanjem. Povijesni je roman oduvijek bio *velika škola aktivizma*, a upravo na tome insistira i Zagorka: pomno bira događaje iz hrvatske prošlosti koje sustavom analogija dovodi u vezu sa stvarnošću svoga vremena. Osobito treba istaknuti Zagorkin feminizam, tj. borbu za prava žena. Nositelji ideja Zagorkinih feljtonskih romana najčešće su upravo žene u kojima je vidjela i idealne recipijente svojih djela. Zagorka je bila pravi stroj za proizvodnju priča, neiscrpane imaginacije i kombinatorike, što je bitan preduvjet dobre naracije. Tajna je njezine popularnosti upravo u hipnotičkom učinku njezinih fabula, u znalačkom korištenju tipičnih situacija i lako prihvatljivih pripovjednih konvencija. Osim toga, njezini su romani